

Parapsykologi – finns tankeläsning och fjärrskådande?

Det senaste decenniet har inneburit ökat intresse för det övernaturliga. Trots det har inget enda resultat framkommit som håller inför kritisk granskning.

av Sven Ove Hansson

Tanken att det övernaturliga skulle ingripa i vardagen har i alla tider fascinerat människor. Den moderna naturvetenskapen har inte på något avgörande sätt minskat intresset för det övernaturliga. Däremot har det gjorts åtskilliga försök att sammankoppla naturvetenskapen och det övernaturliga med varandra. Många har velat bevisa olika övernaturliga fenomen med vetenskaplig metod.

Systrarna Fox och knack-andarna

Dessa ansträngningar tog fart med den moderna spiritismens framväxt vid mitten av 1800-talet. Eftersom spiritismen tog sin början hos systrarna Fox kan vi inleda vår korta historik hos dem.

Den åttaåriga Margaret Fox och hennes sexåriga syster Kate bodde på en ödsligt belägen bondgård i delstaten New York i USA. Från flickornas rum började det på natten att höras knackande ljud. Systrarna hade lärt sig att framställa sådana ljud i knogar, knä- och tåleder, utan någon synlig yttre kroppsrörelse. Deras mamma trodde att en ande hade tagit barnen i besittning, och en driftig äldre syster började förevisa de båda flickorna offentligt.

Kring systrarna Fox växte det fram en formlig kult. Överallt där de framträdde, strömmade människor till. "Anden", som uppgavs heta Mr Splitfoot, svarade "ja" eller "nej" på publikens frågor genom att göra en eller två knackningar. Ett flertal vetenskapsmän och vetenskapliga kommittéer försökte komma underfund med fenomenet, men de flesta misslyckades med att finna någon naturlig förklaring.

En viktig orsak till misslyckandena var den prydhets som präglade undersökningsmetoderna, i synnerhet sedan flickorna växt upp till unga damer. En annan orsak var att flickorna helt enkelt lät bli att göra några knackningar när deras leder var under direkt uppsikt. Vid alltför noggranna kontroller var Mr Splitfoot inte beredd att framträda. Den vetenskapsman som ville undersöka fenomenet fick finna sig i de villkor som fenomenet ställde för att uppträda. Rapporter om knack-andarna kunde därför bara komma från vetenskapsmän som godtog att arbeta

utan ordentliga kontroller. Detta urval befrämjade naturligtvis inte den vetenskapliga kvalitén, men det befrämjade spiritismens sak.

Efter att större delen av sitt liv ha turnerat med "knack-andarna" hoppade de båda systrarna av från spiritismen år 1888. De avslöjade då offentligt hur de hade lurat de stora publikskaraerna och de vetenskapliga kommittéerna. Men många anhängare föredrog att inte tro på avslöjandet. Tron på "Mr Splitfoot" hade för många blivit något av en religion.

Mediernas storhetstid

Från 1850-talet och fram till tiden strax efter det första världskriget hade de spiritistiska medierna sin storhetstid. Tiotusentals människor sökte upp deras seanser för att nå kontakt med sina avlidna anhöriga. En del medier gav dem svar genom att tala med främmande "anderöster". Andra medier lät andarna framträda mera påtagligt i seansrummets mörker. Ljud utstöttes ur trumpet som svävade över seansbordet, beslöjade andeansikten framträdde i svag belysning, och ibland gick andegestalter t o m runt i rummet och vidrörde de närvarande.

Med dessa fenomen var det alldeles som med systrarna Fox och knack-andar. För att framträda krävde de mörker, och alltför noggranna kontrollåtgärder godkände de inte heller. Det fanns enskilda vetenskapsmän som godtog dessa inskränkningar, och ville tillmäta sina iakttagelser i seansrummen vetenskaplig betydelse. Men majoriteten av vetenskapsmän blev alltmer skeptiska, i synnerhet sedan de metoder började avslöjas som medierna använde för att framkalla olika andefenomen. Dessa avslöjanden kom dels från avhoppade medier, dels från scenmagiker som tyckte att trolleriknep ska användas för att roa, inte för att luras. Främst av dessa illusionister var Harry Houdini, som förbluffade med sin förmåga att upprepa allt som olika medier påstod sig behöva andarna till hjälp för att utföra.

Bröderna Ira och William Davenport hörde till de mest kända medierna. Deras specialitet var att låta sig bindas fast eller låsas in för att "omöjliggöra" fusk. Medan de var fastbundna fram-

trädde i mörkret olika andefenomen, t ex musikinstrument som svävade i luften och spelade av sig själva. Houdini lyckades inte bara lära sig de båda broderns utbrytarknep, utan han kom på många fler. Så blev han trollerikonstens genom tiderna största utbrytarkung.

Varsel och sanndrömmar

Genom Houdinis och andras insatser blev de spiritistiska mediernas metoder alltmer grundligt avslöjade, och intresset i vetenskapliga kretsar sjönk i takt med detta. Visserligen fick spiritismen ett uppsving bland allmänheten i samband med första världskriget, då många ville nå kontakt med avlidna anhöriga, men detta ledde inte till något förnyat intresse i vetenskapliga kretsar.

Bland de vetenskapsmän som intresserade sig för övernaturliga fenomen växte då istället intresset för de spontana psykiska fenomen såsom varsel. Till arkivet hos Society for Psychical Research i London samlades med stor möda in ett omfattande material om dödsvarsel, sanndrömmar, spöken, hundar som ylat vid ägarens död etc.

Utbrytarkungen Harry Houdini. Houdini var inte bara en strålande illusionist – han tog också till uppgift att avslöja sköneriet bland spiritister och "trollkarlar".

Paré Truxa har för svensk publik många gånger uppträtt som tankeläsare. De har då aldrig försökt slå i åskådarna att det de sysslar med är övernaturligt – fast de självklart behållit sina yrkeshemligheter för sig själva.

Så småningom visade det sig emellertid att inte heller detta material gjorde det möjligt att vetenskapligt bevisa det övernaturliga. Man lyckades inte påvisa att varsel och sanndrömmar förekommer oftare än vad man kan förvänta sig att de ska göra

på grund av slump och sammanträffanden.

Många människor drömmer otäcka drömmar, och många människor (tex oroliga föräldrar) får då och då en plötslig känsla av att det kan ha hänt en anhörig något hemskt. Av rent statistiska skäl måste det därför då och då hända att dödsfall eller andra tragiska händelser föregås av drömmar eller vakentänkar om en liknande händelse.

Sådana "sanndrömmar" och "varsel" kommer man ihåg, och ofta överdriver man i minnet sin egen omedelbara reaktion på drömmen eller den oroliga tanken. Andra otäcka drömmar och tankar glömmar man. Livet är ett komplicerat nätverk av så oerhört många händelser att osannolika sammanträffanden då och då måste hända. När de händer är det naturligt att man kommer att tänka på andra förklaringsgrunder än bara slumpen. Men varken de uppgifter som insamlats av Society for Psychical Research eller andra uppgifter av samma slag har visat sig räcka för en vetenskaplig bevisning om några övernaturliga fenomen.

Parapsykologiska experiment

På 1930-talet växte det fram en ny våg av sökande efter vetenskapliga bevis för det övernaturliga. Det man nu prövade var laboratorieförsök. En ny vetenskapsgren, parapsykologin, proklamerades. Med amerikanen Joseph Rhine och engelsmannen S G Soal som pionjärer började en växande skara vetenskapsmän testa olika försökspersoners

förmåga till tankeläsning (telepati), fjärrskådande (klärvoajans), förutsägelse (prekognition) och tankepåverkan på materian (psykokinesi).

Det mest använda experimentredskapet var kortleken. Försökspersonen skulle "gissa" kortens namn då dessa togs ut ett och ett ur en blandad kortlek. De flesta försökspersoner nådde inte resultat bättre än slumpen, men några uppnådde resultat som var så osannolika att de uppfyllde alla statistiska beviskrav.

Ändå har dessa resultat inte blivit accepterade bland den stora majoriteten inom vetenskapssamfundet. Särskilt kompakt har motståndet varit bland experimentpsykologer. Orsaken till motståndet är att de märkliga resultaten bara kunnat uppnås i de övertygade parapsykologernas laboratorier. När samma försökspersoner testats av experimentpsykologer som infört effektiva kontroller mot fusk, har resultaten inte blivit bättre än slumpen.

Parapsykologin lever vidare än idag. Den har ett flertal egna tidskrifter, där det ofta presenteras resultat som starkt avviker från vad som kunde förväntas enligt slumpen. Men hittills har inte ett enda resultat kommit fram, som duger enligt de bevisnormer som tillämpas inom andra vetenskaper. Trots oerhörda ansträngningar har det inte gått att finna en enda person med förmåga till tankeläsning, fjärrsyn eller något annat övernaturligt fenomen, vars förmåga finns kvar när han testats av en skeptiker med effektiva kontroller.

Naturligtvis har ingen heller kunnat bevisa att sådana fenomen inte existerar. Men detta är inte ett argument som imponerar på flertalet vetenskapsmän. Bevisbördan inom vetenskapen ligger alltid på den som anser att ett fenomen existerar, inte på den som anser att fenomenet inte existerar – sedan må fenomenet vara en ny elementarpartikel, en ny fågelart eller en ny förmåga hos det mänskliga psyket.

Den amerikanske illusionisten James Randi har utlyst ett pris på 10 000 dollar till den som i ett kontrollerat försök kan uppvisa någon som helst paranormal förmåga. Ännu efter 19 år har Randi kvar sina pengar.

Rhines och Soals klassiska experiment har under senare år utsatts för en mycket närgången granskning. Engelsmannen C E M Hansel har i detalj gått igenom Rhines viktigaste experiment. För vart och ett av dessa har han kunnat påvisa minst ett, ofta flera sätt för försökspersonerna att fusk utan att bli upptäckta. Därmed är det naturligtvis inte bevisat att något fusk verkligen ägt rum, men försöken kan inte längre som tidigare framställas som säkra mot fusk. En genomgång av Soals experiment har gett ett långt mer pinsamt resultat. Det står nu utom

Uri Geller hävdade att han ägde paranormala gåvor när han fick skedar att böjas och klockor som stött stilla att gå i gång.

allt tvivel att Soal själv fuskade med protokollföringen för att få resultat som avvek från slum-pen.

Den senaste vågen

Trots de många misslyckandena har ansträngningarna att vetenskapligt bevisa det övernaturliga inte avmattats. Människan fortsätter att söka bevis för sådant som hon vill men inte riktigt vågar tro på. Det senaste decenniets ökade intresse för det ockulta har gett oss många exempel på detta.

År 1974 väckte två forskare vid Stanford Research Institute (som bara har den geografiska belägenheten gemensam med det berömda Stanforduniversitetet) stor uppmärksamhet då de påstod sig ha påvisat övernaturliga fenomen i experiment med Uri Geller. Deras rapport vann dock aldrig någon tilltro i forskarvärlden. Dels ansågs nämligen deras kontrollåtgärder mot fusk ha varit helt otillräckliga. Dels har Geller vägrat att låta sig undersökas av mera skeptiskt sinnade forskare, som ville utvidga kontrollerna. Intresset för honom har också minskat sedan flera illusionister visat sig kunna

upprepa alla hans trick och förbättra en del av dem.

Under de senaste åren har så kallade nära-döden-upplevelser fått stor uppmärksamhet. Härmed avses att människor som varit nära döden har upplevt sig lämna kroppen, fardas genom en tunnel av ljus, och t ex möta en ljusgestalt. Likheterna med religiösa föreställningar kan verka slående, och flera entusiastiska böcker har skrivits där man hävdar sig nu ha bevisat livet efter detta.

Från vetenskapliga utgångspunkter finns det emellertid inte

grund för några sådana slutsatser. Vissa droger ger nämligen upphov till hallucinationer som är förbluffande lika dem som berättas av människor som varit nära döden. Mot denna bakgrund går det alldeles utmärkt att förklara nära-döden-upplevelserna som hallucinationer, framkallade av de ovanliga kemiska betingelserna i hjärnan då döden är nära. Om det finns ett liv efter döden, så är detta alltså inte bevisat av nära-döden-upplevelserna, eftersom dessa också kan förklaras som naturliga fenomen.

Fortsätter fascinera

I Sverige finns det flera föreningar som intresserar sig för dessa frågor. *Sällskapet för parapsykologisk forskning* (Box 7045, 103 86 Stockholm 7) och *Föreningen för Psykiofysik* (Fjällg. 23 A, 116 45 Stockholm) samlar i huvudsak människor som fäster tilltro till en hel del av de experiment där olika parapsykologiska fenomen påstås ha påvisats.

Föreningen *Vetenskap och*

Folkbildning (Box 185, 101 22 Stockholm 1) ser som sin uppgift bl a att "i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt". Föreningen agnar sig åt en kritisk granskning på vetenskaplig grund av påstådda parapsykologiska fenomen, men också av sådana företeelser som astrologi, scientologi m fl.

(Ur Tidens kalender, 1983.)

B R E V F R Å N K V O C H S F

Vi har fått brev från Bengt Wallerius, rektor vid Kursverksamheten i Göteborg, och Kjell Härnqvist, rektor vid Göteborgs universitet och ordförande i KV:s styrelse. Breven är svar på ett brev från oss där vi kritiserade studiecirkeln i astrologi, ledda av Roland Skogkvist, ordförande i Skandinavisk förening för astrologi, vid KV i Göteborg. Wallerius visste inte att Skogkvist hade denna ordförandepost och förstår vår kritik. Han säger vidare att KV i viss mån intar en liberal hållning gentemot kurser som inte helt faller inom gränserna för vetenskapen, när många människor vill ha sådana kurser, ofta som "tecken på en oro, som KV inte anser sig böra vända ryg-

gen". Wallerius meddelar också att KV detta läsår skall ordna en föreläsnings- eller seminarieriserie om ockultism i vår tid.

Även Härnqvist uttrycker i sitt brev förståelse för vår kritik.

Vi har fått svar på vårt brev till Svensk Filmindustri angående en artikel i Filmtidningen, där det gjordes reklam för filmen Poltergeist och bl a påstods att det finns vetenskapliga bevis för att poltergeistfenomen existerar. I sitt svar uppmanar SF oss att kontakta United International Pictures AB, som skrivit artikeln. SF tar alltså inte ansvar för vad som står i deras egen tidning. Se även Medlemsblad 2.

LC (Lena Carlsson)